

D.2568

HADİS TETKİKLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HADITH STUDIES/مجلة بحوث الحديث

VII * 1 * 2009

Hadis Tetkikleri Dergisi/Journal of Hadith Studies/مجلة بحوث الحديث

Altı Aylık Akademik Hadis Araştırmaları Dergisi

Cilt/Volume: VII Sayı/Number: 1 Yıl/Year: 2009

ISSN 1304-3617

SÜHA Danışmanlık Araştırma Yayıncılık adına Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni/Owner and Publisher

Dr. Atullah ŞAHYAR ahadyar@hadisevi.com

Editör/Editor in Chief

Prof. Dr. İbrahim HATİBOĞLU (Uludağ Üniv., Bursa) ihatiboglu@uludag.edu.tr

Editör Yardımcısı/Associate Editor

Yrd. Doç. Dr. Erdinç AHATLI (Sakarya Üniv., Adapazarı) eahatli@sakarya.edu.tr

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Khalid Zafarullah DAUDI (Government Post Graduate College, Faisalabad), Yrd. Doç. Dr. Özcan HIDİR (The Islamic University of Rotterdam, Rotterdam), Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK (İstanbul Üniv., İstanbul), Doç. Dr. Tahsin GÖRGÜN (İSAM, İstanbul), Prof. Dr. Zekeriya GÜLER (Selçuk Üniv., Konya), Dr. İbrahim KALIN (College of the Holy Cross, Massachusetts), Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim KUTLAY (İlim Yayma Cem., İstanbul), Prof. Dr. Recep ŞENTÜRK (Fatih Üniv., İstanbul), Prof. Dr. Yavuz ÜNAL (Ondokuz Mayıs Üniv., Samsun), Doç. Dr. Mehmet YALAR (Uludağ Üniv., Bursa), Yrd. Doç. Dr. Hayati YILMAZ (Sakarya Üniv., Adapazarı), Prof. Dr. Ahmet YÜCEL (Marmara Üniv., İstanbul)

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Nevzat AŞIK (Dokuz Eylül Üniv., İzmir), Prof. Dr. Abdullah AYDINLI (Sakarya Üniv., Adapazarı), Prof. Dr. Mustafa el-A'ZAMÎ (Câmiatü'l-Melik b. Suûd, Riyad), Prof. Dr. Emin AŞIKKUTLU (Marmara Üniv., İstanbul), Prof. Dr. Ali CUM'A (Câmiatü'l-Ezher, Kahire), Prof. Dr. İsmail L. ÇAKAN (Marmara Üniv., İstanbul), Prof. Dr. Yasin DUTTON (Edinburgh Univ., Edinburgh), Prof. Dr. Nureddin İTR (Câmiatü'l-Dımaşk, Şam), Prof. Dr. Bilal KUŞPINAR (McGill University, Montreal), Prof. Dr. Raşit KÜÇÜK (Marmara Üniv., İstanbul), Doç. Dr. Bedî Seyyid LAHHÂM (Câmiatü'l-Dımaşk, Şam), Prof. Dr. Selahattin POLAT (Erciyes Üniv., Kayseri), Prof. Dr. İbrahim M. ABU RABİ (Hartford Seminary, Hartford, CT) Prof. Dr. Kemal SANDIKÇI (Karadeniz Teknik Üniv., Rize), Prof. Dr. M. Abdüşşehid NU'MÂNÎ (Karaçi Üniv., Karaçi)

Uluslararası İlişkiler/International Relations

Doç. Dr. Abdülhamit BİRİŞİK (Uludağ Üniv., Bursa), Yrd. Doç. Dr. Ahmet Tahir DAYHAN (Dokuz Eylül Üniv., İzmir), Yrd. Doç. Dr. İNAL (Harran Üniv., Şanlıurfa), Yrd. Doç. Dr. Muammer İSKENDEROĞLU (Sakarya Üniv.), Doç. Dr. Bülent ŞENAY (DİB Hollanda Din Müşaviri)

Bilişim&İletişim/Correspondence

Dr. Muhammed ABAY (Marmara Üniv., İstanbul), İbrahim ALTAN (Sakarya Üniv., Adapazarı)

Tashih/Proof Reading

Abdülkadir ŞENEL (İSAM, İstanbul), Fatma KIZIL (Uludağ Üniv., SBE, Bursa)

Düzeltilmeler/Corrections

Dr. İshak Emin AKTEPE (SÜHA, İstanbul), Dr. Huriye MARTI (Selçuk Üniv., Konya), Dr. Ayşe Esra ŞAHYAR (Marmara Üniv., İstanbul), Serkan DEMİR (Marmara Üniv., İstanbul)

Web Sitesi Tasarım ve Yönetimi

İbrahim ÖZTOP (Uludağ Üniv., Bursa) www.islamiSanat.net

Kapak Tasarımı/Cover Design

Latif ÇETİNKAYA (latifcetinkaya@yahoo.com)

Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD) hakemli bir dergidir. Yılda iki kez yayınlanır.

Dergide yayınlanan makalelerin ilmi, fikri ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD) Index Islamicus ve EBSCO tarafından taranmaktadır./

Journal of Hadith Studies has been indexed by *Index Islamicus* and EBSCO.

Yönetim ve Dağıtım/Administration and Distribution

SÜHA Danışmanlık Araştırma Yayıncılık, Toygar Hamza Mah., Hacı Mutlu sok. No: 5
34672 Üsküdar/İSTANBUL/TÜRKİYE, 00 90 (216) 334 82 07, 00 90 (216) 391 89 55 (Fax)

Web: <http://www.hadisevi.com> E-mail: editor@hadisevi.com, abone@hadisevi.com

© SÜHA Danışmanlık Araştırma Yayıncılık, İstanbul 2009

Hesap No/Bank Account: Akbank Kadıköy Şub.: 170-251-3 (Atullah ŞAHYAR)
Fiyat/Price: Türkiye: 10 TL (2009 Yılı abone/Subscription Rates for 2009 kurumlar: 20 TL,
normal: 17,5 TL, öğrenci-öğretmen 15 TL, yurtdışı/abroad: 60 \$ veya/or 50 €)

Üçüncü Asır Hadis Musannefâtı Üzerinde eş-Şâfiî'nin Etkisi

“The Influence of Imâm al-Shâfiî
on the Hadîth Collections of the
Third/Ninth”

Zişan TÜRCAN, Dr.’

Abstract: The present article deals with Muhammad bin Idrîs as-Shâfiî’s (d. 204/820) determination the marfû hadîth (Prophetic saying) as the single source of the sunnah and with the influence of his approach on the authenticity of rivâyah on some hadîth collections of the third century of al hegira. His resolution to base the sunnah on the marfû hadîth (Prophetic saying) may be thought as a manifestation of a general tendency commencing in this period. In fact, his approach was only an eventual definition of the tendency which had been strengthening gradually till his days. Reflection of this approach on the hadîth literature revealed itself firstly as attempts to distinguish the prophetic traditions from other sayings. Even though the influence of a general tendency which had strengthened till as-Shâfiî on efforts to purify the hadîth collections from maktû, mevkûf and munkatî’ transmissions is considered as important, it must not be ignored that this approach and this change were attributed by some scholars to as- Shâfiî.

Citation: Zişan Türcan, “Üçüncü Asır Hadis Musannefâtı Üzerine eş-Şâfiî'nin Etkisi” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, VII/1, 2009, pp. 87-100.

Key Words: Shâfiî, Sunnah, hadîth, prophetic tradition, marfû hadîs, the hadîth literature of the third century of al hegira.

I. Giriş

Hadis edebiyatı biri diğerinden daha az önemli olmayan gelişim safhalarından geçmiştir. Esasında bu safhaları bütün İslâm ilim merkezlerinin her birinde eş zamanlı olarak ortaya çıkan ve birbirini düzenli bir şekilde takip eden evreler biçiminde algılamamak gerekir. Uzun ya da kısa süreli geçiş dönemleri olmakla beraber her bir safhayı bir öncekinden belli başlı özelliklerine bakarak ayırma imkânı da vardır. Hadis ilmi ve tarihi açısından kitâbet, tedvîn ve tasnif faaliyetleri sözü edilen gelişim evrelerinin karakterini oluşturmuştur. Hadis edebiyatındaki değişimin, siyasî, sosyal, kültürel ve ilmî pek çok sebebinin tespit etmek mümkündür. Söz konusu edebiyat içerisinde çeşitli telif tarzlarının ortaya çıkışını ise itikadî ve fikhî tartışmalardan ayrı düşünmemek gerekir.

Hatta hadis eserlerinin şekillenmesinde i'tikadî ve fikhî eğilimlerin doğrudan etkili olduğu söylenebilir. Bu bakımdan Ehl-i re'y-Ehl-i hadîs arasındaki entelektüel boyuttaki tartışmalar hadis edebiyatında ortaya konulan ürünler açısından büyük önem arz etmektedir. Makalemizin konusunu, sözü edilen fikrî hareketlilik ortamında Muhammed b. İdrîs eş-eş-Şâfiî'nin (v. 204/820) sünnetin tek kaynağı olarak merfû rivâyeti tespit etmesi ile rivâyetlerin sıhhatine ilişkin yaklaşımının hicrî III. yüzyılda kaleme alınmış bir kısım hadis musannefâtı üzerindeki etkisi oluşturmaktadır.

II. Tedvîn Faaliyetinin Başlangıcı ve Sünnet-Hadis Ayırımı

Hadis tedvîni, Ehl-i re'y-Ehl-i hadîs çizgilerinin gidişatında çok önemli bir dönüm noktasını ifade etmektedir. Tedvîn hareketi aynı zamanda dinî hükümlerin dayandırılacağı iki temel kaynaktan biri olan sünnetin kapsamına ilişkin tartışmaları da gündeme getirmiştir. Sünnetin merfû hadisle sınırlandırılıp sınırlandırılmayacağı konusu tedvîn faaliyetinin devam ettiricilerinden en önemli iki kişi arasında sonraki dönemlerde değerlendirmelere de konu teşkil eden şöyle bir görüş farklılığına da zemin teşkil etmiştir: Sâlih b. Keysân (v. 140/757), İbn Şihâb ez-Zühri (v. 124/742) ile aralarında cereyan eden şu konuşmayı nakleder:

“Ben ve ez-Zühri talebu'l-hadis için bir araya geldik ve süneni yazalım dedik. Hz. Peygamber'den gelenleri yazdık. Sonra Zühri 'Sahâbeden gelenleri de yazalım, onlar da sünnettendir' dedi. Ben 'değildir' dedim. O yazdı, ben yazmadım; o kazandı, ben kaybettim.”¹

Tedvîn hareketinin önde gelen iki temsilcisi arasında yaşanan karşılıklı konuşmalara dair bu kayıt, sadece Hz. Peygamber'e nispet edilen hadislerin sünnet olarak nitelendirilebileceği düşüncesinin, sürecin başlangıcında bile dile getirildiğini göstermektedir. Hadis tedvîn faaliyetinin başlatılmasına yönelik resmî talimatı bize nakleden haberlerin bazılarında da aynı vurgu vardır. Halife Ömer b. Abdilazîz'in valilerine gönderdiği genelgede şu ifadeleri yer almaktadır.

“Tetkik et, Resûlüllâh'ın hadisinden ne bulursan yaz... Zabt esnasında Peygamber'in hadisinden başkası kabul edilmesin...”²

¹ Abdürrezzak, es-San'ânî, *Musannef* (nşr. Habîbürrahmân el-A'zamî), I-XI, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî 1403, XI, 258; İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf en-Nemerî, *Câmi'ü beyâni'l-ilm ve fadlihi* (nşr. Ebû Abdirrahmân Fevvâz Ahmed Zemerli), Beyrut: Dâru İbn Hazm 1424/2003, I, 155.

² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmu's-Sahîh*, I-VI, Beyrut: Dâru İbn Kesîr 1407/1987, “İlim”, 34; Bu rivâyetteki “Peygamber'in sözünden başkası kabul edilmesin” ifadesinin Buhârî'ye ait olduğuna dair görüşler ileri sürülmüştür. (Bkz. Bedruddîn Ebû Muhammed el-'Aynî, *Umdetu'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye

Tedvîn hareketinin -talimatın bu şekilde geliştiği kabul edilecek olursa³- halîfenin ve Sâlih b. Keysân gibi sünneti merfû rivâyetlerle sınırlandırma taraftarı olanların arzularına denk düşecek şekilde gelişmediğini veya bu düşünceye sahip kişilerin sonradan fikir değiştirdiklerini söylemek mümkündür. Nitekim bu tespiti, tedvînle beraber ve sonrasında ortaya çıkmış eserlerin içeriği teyit etmektedir.

Hadislerin toplanmasıyla birlikte daha önce bilinmeyen pek çok hadis tedvîn faaliyeti sayesinde ulaşılabilir hale gelmiştir. Böylece çözüm bekleyen konulara ilişkin herhangi bir rivâyete muttalî olmama ya da ulaşılan rivâyetlerin güvenilir kaynaklardan gelmemiş olması şeklindeki, tedvîn öncesinde âlimlerin reye başvurma nedenlerinden birini teşkil eden gerekçe büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Örneğin Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî hocaları Ebû Hanîfe'den daha fazla hadise ulaşabiliyorlardı. Bu bakımdan Ebû Yûsuf Ebû Hanîfe'ye, eş-Şeybânî de Ebû Yûsuf'a göre verdiği hükümlerde hadislerle daha fazla dayanmıştır. Zira Ebû Yûsuf'un döneminde hocasının yaşadığı zamana nispetle sahîh hadise ulaşma imkânı daha fazlaydı. eş-Şeybânî için de aynı durum söz konusudur. Onun bazı meselelere dair verdiği hükümlerde Ebû Hanîfe'den ayrılığı, hocasının ulaşamadığı rivâyetleri bilmesine de bağlanmaktadır.⁴ Onun hadislerle yönelik tutumu ise, hem anlayış biçiminin hadislerin etkisi altında geçirdiği dönüşümde hem de onun sistematik aklî çıkarımını hadislerle desteklemesinde görülmektedir.⁵ eş-Şeybânî sahip olduğu fikhî görüşleri hadislerle temellendirme gayretini ortaya koymuştur. Ebû Yûsuf'a göre hadis ve sünnet farklı şeylerdir.⁶ O sünneti, amelî bir durum olarak algılamaktadır. Ancak bunu gelişi güzel kimselerin ve kalabalıkların

1421/2001, II, 130) Bunların dikkate alınması halinde, Buhârî'nin Ömer b. Abdilazîz'in talimatını, sadece Hz. Peygamber'in hadislerinin toplanması şeklinde yorumladığı anlaşılmaktadır.

³ Haberin bazı tariklerinde öncekilerin sünnetlerinin de yazılması talep edilmektedir. Bkz. Ebû Abdillah İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, I-VIII, Beyrut: Dâru Sadr ts., I, 497; Rivâyetin bütün tariklerini inceledikten sonra hadis tedvînine ilişkin talimatın mevkûf ve maktûları da kapsadığı kanaatine ulaşan çalışmaları görmek için bkz. Mehmet Özşenel, *Sünnet ve Hadisi Değerlendirme ve Anlamada Ehl-i Rey ve Ehl-i Hadis Yaklaşımları ve İmam Şeybânî*, İstanbul, 1999, s. 33-35; Yunus Macit, *Ömer b. Abdilazîz'in Hadis Kültüründeki Yeri*, Samsun: Din ve Bilim Kitapları Yayınları 2006, s. 195-199.

⁴ Bkz. Şükrü Özen, *İslâm Hukuk Düşüncesinde Aklîleşme Süreci*, MÜSBE, İstanbul, 1995 (yayınlanmamış doktora tezi), s. 294.

⁵ Bkz. Joseph Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Oxford: The Clarendon Press 1950, 301, s. 306.

⁶ Sözelimi onun *er-Reddu 'alâ siyeri'l-Evzâi* adlı eserinde şu tür kalıplar yer alır: "Bu hususta pek çok hadis vardır ve bu hususta sünnet ma'rûftur", "Bu konuda hadis ma'rûf ve meşhurdur, sünnet de ma'rûftur." Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrahim, *er-Reddu 'alâ siyeri'l-Evzâi* (thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî), Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye ts., s. 38, 40.

uygulanması değil, başta Hz. Peygamber olmak üzere, sahâbe ve fıkıh otoritele-
rinin tatbikâtı anlamında kabul ettiği görülmektedir. Diğer yandan bu türden
bir amelî durumun teorik delilinin de mutlaka belirtilmesini şart koşmaktadır
ki, bu onun Mâlik'ten ayrıldığı nokta olarak kabul edilebilir.⁷

Ebû Yûsuf'un (v. 182/798) yaklaşım biçimi, merfû hadislere dayanma ko-
nusunda her ne kadar hocası Ebû Hanîfe'nin yaklaşım biçimine göre bir
ilerlemeyi temsil ediyor idiye de, bir hukuk normunun Kur'an'a ve Nebvî
hadise dayanmadıkça geçerli olamayacağı üzerinde ısrarla duran ilk kimse eş-
Şeybânî (v. 189/804) olmuştur. Ne var ki, Sahâbe'ye nispet edilen rivâyetler
(mevkûf) onun doktrininde hâlâ bir miktar rol oynuyordu.⁸

III. eş-Şâfiî'nin Düşünce Sisteminde Sünnet

eş-Şeybânî'nin sünnet algısının, özellikle hadislerin tedvini doğrultusunda
gelişen tarihî süreç gereği, daha sonra eş-Şâfiî (v. 204/820) tarafından nihai
şekli verilen 'hadisler bütünü' anlamındaki sünnet kavramına daha yakın
olduğu kuşkusuzdur.⁹ Onun bu yaklaşımında sünnet ve hadis terimlerinin
kavramsal içeriklerinin birbirine çok yaklaştığı görülmektedir. Bu iki terim
arasındaki kalan küçük ayırımı da eş-Şâfiî ortadan kaldırmıştır.¹⁰ eş-Şâfiî
Kur'an'la birlikte Hz. Peygamber'in sünnetinin hukukun yegâne maddî kay-
nakları olduğu hususunu sürekli ve sistematik olarak vurgulamakta, Peygam-
ber'in sünnetinin tek kaynağı olarak da merfû hadisi tespit etmektedir. Onun
bu yaklaşımını kendi eserlerindeki şu ifadelerinden açıkça ortaya koymak
mümkündür:

“Biz Urve b. Zubeyr'in şöyle dediğini görüyoruz: “Âişe, bana, Peygamber'in el-
Harâc bi'd-damân (bir mal hasara uğradığında zararı kim karşılayacaksa, o maldan
istifade etme hakkı da o kişiye aittir) ile hükmettiğini haber vermiştir...” ve o bunu,
sünnet olarak tespit etmiştir. O, Hz. Âişe'den pek çok şey rivâyet etmiş ve bunları,
kendisiyle helâl ve haramın tayin edildiği birer sünnet olarak belirlemiştir...”¹¹

⁷ M. Emin Özafşar, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları 1998, s. 64.
Ayrıca bu konuda farklı değerlendirmeler için bkz. Mehmet Özşenel, *Ebû Yûsuf'un Hadis
Anlayışı*, İstanbul: Klasik Yayınları 2008, s. 19-51.

⁸ Bkz. Wael. B., Hallaq, *A History of Islamic Legal Theories – An Introduction to Sunnî Usûl al-
Fıqh-*, Cambridge: Cambridge University Press 1997, s. 18.

⁹ Talip Türcan, “Sünnî ve Mu'tezilî Fıkıh Usûlünün Tanımlanmasında Bir Kriter Olarak
Şer'îlik Algısı ve İbâha Alanının Şer'îliği Sorunu Bağlamında Bir Örneklemeye”, *Marife*, Yıl: 5
Sayı: 3 (Ehl-i Sünnet Özel Sayısı), Kış 2005, s. 195-211.

¹⁰ Ahmad Hasan, *The Early Development of Islamic Jurisprudence*, Islamabad: Islamic Research
Institute 1988, s. 108. (Eserin çevirisi için bkz. *İlk Dönem İslâm Hukuk Biliminin Gelişimi*
(çev. Haluk Songur), Rağbet Yayınları, İstanbul 1996).

¹¹ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risâle* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Beyrut: Dâru'l-
kutubi'l-ilmîyye ts., s. 453.

"... Kâsım b. Muhammed de: 'Bana Hz. Âişe, Peygamber'den haber verdi... Bana, İbn Ömer, Peygamber'den haber verdi...' diyor ve onlardan her birinin hadislerini müstakil bir sünnet olarak tespit ediyor..."¹²

"... Bizim ona karşı delilimiz şudur: Eğer, hadisin râvisi sika ise, onun haberleriyle yetinilir. Ne te'vil yoluyla, ne onu bir başkası rivâyet etmediği için, ne de imamlardan birisinden benzer bir haber nakledilmediği için biz, onu reddetmeyiz. Peygamber'in sünneti ile yetiniriz..."¹³

"... (Muhâtabı: Peygamber'den sonra hiç kimse, böyle amel etmemiştir, dedim. eş-Şâfiî şöyle cevap verdi) Daha önce, bunu sana izah ettim. Biz ve siz, kendisinden sonra tatbikata konulmamış olsa dahi, Peygamber'den gelen bir hadisi alırız. Bunu da onun dışında, herhangi birinin haberi ile değil, ona nispet edilen haberle yetindiğimiz için yaparız..."¹⁴

eş-Şâfiî'nin bu ifadelerinden, Hz. Peygamber'e nispet edilen sözleri sünnet kabul ettiğini ve bu şekilde tespit edilen bir sünnetin teyidi için bu sözlerin içeriğine uygun bir tatbikatın mevcut olmasını da önemsemediğini görmekteyiz. O, bu görüşü uyarınca Hz. Peygamber'e nispet ederek nakledilmediği sürece sahâbe icmâmını da sünnet saymamaktadır. Çünkü ona göre sünnet - vurgulandığı üzere- Hz. Peygamber'e isnad olunan sözdür. Sahâbenin icmâi konusundaki görüşlerini *er-Risâle*'sinde soru-cevap üslubunu kullanarak bizzat kendisi şöyle açıklamaktadır:

"Hakkında Allah'ın bir hükmü bulunmayan ve Hz. Peygamber'den de bir şey nakledilmeyen konularda insanların icmâına uymamızla ilgili delilin nedir? Senin dışında bazı kimselerin, onların icmâi, nakletmeseler bile mutlaka sâbit bir sünnete dayanmaktadır, sözlerini nasıl buluyorsun? ' sorusuna şöyle cevap vermektedir: "Üzerinde icmâ edip sonra da Resûlüllâh'tan nakletmiş oldukları şey, umarım ki söyledikleri gibidir. Hz. Peygamber'den nakletmedikleri şeyin Resûlüllâh'tan nakledilmiş olması da muhtemeldir. Onu Hz. Peygamber'den nakledilmiş sayamayız; çünkü bir kimsenin ancak işittiği şeyi rivâyet etmesi muhtemeldir. Onun, zanna dayanarak söylediği gibi olmama ihtimali bulunan bir şeyi rivâyet etmesi caiz değildir.

Biz, onların icmâmını onlara uymak suretiyle benimsiyoruz. Biliyoruz ki, Hz. Peygamber'in sünnetleri, onların hepsi için meçhul değildir, belki bazıları sünnetleri tam olarak bilmezler. Yine biliyoruz ki, cemaat, Hz. Peygamber'in sünnetine aykırı bir şey üzerinde birleşmez. İnşallah, hata üzerinde de birleşmez."¹⁵

eş-Şâfiî burada, sahâbe icmâmının sünnet vasfını ancak Hz. Peygamber'e isnad edilerek nakledildiği takdirde kazanabileceğini belirtmiş olmaktadır. O genel olarak sünnetin tek vasıtası olarak merfû haberi belirleyince, haber-i vâhidin sıhhat şartlarını tespit etme ihtiyacı hissetmiştir. Çünkü ona göre dinî hükümler ancak Allah ve O'nun Peygamber'inin sözlerine dayandırılabilir.

¹² eş-Şâfiî, *er-Risâle*, s. 454.

¹³ eş-Şâfiî, *el-Ümm*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife 1393, VII, 195.

¹⁴ eş-Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 200.

¹⁵ eş-Şâfiî, *er-Risâle*, s. 472.

Onun dışında herhangi bir Şârî olamaz. Öyleyse hükmün dayandığı sözün, Peygamber'e aidiyetini temin edecek şartlara sahip olması gerekir. Bu bakımdan o daha sonraki dönemlerde sahîh hadisin tanımına kaynaklık edecek olan şu açıklamayı yapmaktadır:

"Haber-i vâhid, ya Hz. Peygamber'e ulaşacak şekilde (merfû) olarak, ya da Hz. Peygamber'de değil, bir râvide nihayet bulacak tarzda tek kişinin tek kişiden rivâyet ettiği hadistir. Haber-i vâhidin hüccet olması için bir kısım şartların bulunması gerekir. Bu şartlardan bazıları şunlardır: Haber-i vâhidi rivâyet eden kimsenin dininde güvenilir, hadisinde doğru olmakla tanınmış, rivâyet ettiği şeye iyice aklı eren, (manaya göre rivâyet ediyorsa) lafız bakımından hadisin manasını değiştirecek hususları bilen, ya da (manayı bilmiyorsa) hadisi işittiği gibi harfi harfine rivâyet eden ve manaya göre hadis rivâyet etmeyen biri olması gerekir; çünkü o, hadisin manasını saptıracak hususları bilmediği halde, haber-i vâhidi manaya göre rivâyet ederse, belki helâli harama (veya haramı helâle) çevirir. O, haber-i vâhidi harfi harfine rivâyet ettiği zaman hadisi saptırır diye korkulacak bir husus kalmaz. Ayrıca onun, ezberinden rivâyet ediyorsa hadisi tam olarak hıfzeden, yazılı malzemesinden rivâyet ediyorsa kitabına sahip olan biri olması şarttır. Hadis bilgileriyle bir hadiste iştirak halinde ise, kendisi de onların hadisine muvâfık bir haber nakletmiş olmalıdır. Bir de o, karşılaştığı kimselerden işitmediği şeyleri rivâyet eden ve Hz. Peygamber'den güvenilir râvilerce yapılan rivâyetlere muhalif şeyler nakleden bir müdellis olmamalıdır.

İşte birinden haber-i vâhidi rivâyet eden kimsenin üstündeki râvilerin de sened bakımından böyle olmaları gerekir. Böylece hadisin isnadı geriye doğru ya Hz. Peygamber'e ulaşır ya da onda değil, bir râvide sona erer; çünkü râvilerden her biri, bu şekilde kendine hadisi rivâyet eden kimseyi doğrularken, kendisinden alan güvenilir râvi de onu doğrulamış olur.¹⁶

eş-Şâfiî'nin bu açıklamalarından hareketle, sahîh hadisin nitelikleri ile ilgili olarak öne sürdüğü şartlar, sonraki dönemlerde oluşan hadis usûlü terimleriyle şu şekilde özetlenebilir: Râvi ile ilgili olarak sika, sıdk, akıl, ilim, hıfz; senedle ilgili olarak da ittisal şartı.

eş-Şâfiî'nin aradığı bu özelliklerin tamamen sened üzerinde odaklandığı görülmektedir. Onun haber-i vâhidin kabulü için aradığı bu şartlardan en son olarak işaret ettiğimiz 'ittisal' şartı haberin râvileri arasında bir kopukluk olmadan kaynağına kadar ulaşmasını ifade etmektedir. Haber-i vâhidin kabulü için eş-Şâfiî'nin zorunlu gördüğü bu özelliklere baktığımızda, onun, senedinde inkıtâ' olan bazı hadisleri kabul ettiğini anlamaktayız. eş-Şâfiî merfû hadisin dışında belli şartlara tâbi olmak kaydıyla sadece mürsel hadisi hüccet kabul etmektedir. Mürsel hadislerle ilgili açıklamalarından onun mürsel hadisin kabulünde öngördüğü en temel şartın, bazı sahâbîlerle birçok kez görüşmüş

¹⁶ eş-Şâfiî, *er-Risâle*, s. 369-372.

olan büyük tâbiîne ait olmasını tespit etmek mümkündür.¹⁷ Tâbiînin ileri gelenlerine ait mürsel hadiste de şu şartlardan birinin bulunması gerekli görülmektedir. Birincisi, güvenilir hadis hafızlarının aynı manada bir rivâyette bulunmuş olmaları. İkincisi, güvenilir râvilerce nakdedilen bir mürsel rivâyetle teyit edilmesi. Üçüncüsü, bazı sahâbe kavilleriyle desteklenmesi ve dördüncüsü de âlimlerin çoğunluğunun, mürsel hadise denk düşecek bir fetva vermiş olmaları.¹⁸

eş-Şâfiî'nin mürsel hadislerin kabulü için ileri sürdüğü bu şartlarda çoğunlukla muhtevayı esas alması, hadislerin kabulü için râvinin durumu üzerinden ortaya koyduğu genel yaklaşımı bakımından istisnai bir durum olarak görünmektedir. Zira o, çoğu zaman haberin sübutu ile doğruluğu arasında zorunlu bir ilişki görür. Ona göre hadislerin çoğunun doğru (sıdk) veya yalan (kizb) olduğu ancak haber verenin doğruluğu ya da yalancılığı ile bilinebilir.¹⁹

“Hadisin doğru veya yalan olduğu sonucuna, çoğunlukla onu haber veren kimsenin doğru veya yalancı kişi olmasıyla varılır. Ancak hadisin özel olan pek azı bunun dışındadır. Bu tür hadiste doğru veya yalan olduğu sonucuna, muhaddisin benzeri mümkün olmayan bir şey rivâyet etmesiyle veya muhalefet ettiği hadisin daha sahîh ve doğru olduğunu gösteren pek çok delâlet bulunmasıyla varılır.”²⁰

IV. eş-Şâfiî ve Erken Dönem Hadis Literatürü

eş-Şâfiî'nin sünneti merfû hadise dayandırma kararlılığı, o dönemde yaygınlaşmaya başlayan genel bir eğilimin tezahürü şeklinde de düşünülebilir. Onun yaklaşımı, aslında öncesi olan ve ona gelinceye kadar gittikçe güçlenen bir eğilimin nihai tanımına kavuşturulmasından ibarettir. Bunun hadis edebiyatındaki yansıması da Hz. Peygamber'in hadislerini diğerlerinden ayırma teşebbüsleri şeklinde ortaya çıkmıştır. İbn Hacer hadis edebiyatının seyrini anlatırken bunu şöyle dile getirir:

“...Bazı imamlar sadece Hz. Peygamber'in hadislerini toplama görüşündeydiler. İki yüzlerin başında Ubeydullâh b. Musâ el-Absî (v. 213/828) Kûfe'de ve ayrıca Müsedded b. Müserhed el-Basrî (v. 228/843), Esed b. Mûsâ el-Umevî (v. 212/827), Mısır'da mukim Nu'aym b. Hammâd el-Huzâ'î (v. 228/843) birer müsned meydana getirdiler. Bunun üzerine, hemen hemen bütün muhaddisler hadislerini müsnedlere göre tasnif ettiler. Meselâ Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), İshâk b.

¹⁷ eş-Şâfiî, *er-Risâle*, s. 465 “فأما من بعد كبار التابعين الذين كثرت مشاهدتهم لبعض أصحاب رسول الله فلا أعلمن “منهم واحدا يقبل مرسله”.

¹⁸ Bkz. eş-Şâfiî, *er-Risâle*, s. 462-466.

¹⁹ Özafşar, “Sahîh Hadis Kavramı Üzerine Bir Çözümleme”, *I. İslâmî İlimlerde Terminoloji Sorunu Sempozyumu*, Ankara, 2006, s. 193.

²⁰ eş-Şâfiî, *er-Risâle*, s. 399; ولا يُستدل على أكثر صدق الحديث وكذبه إلا بصدق المخبر وكذبه إلا في الخاصين والقليل من الحديث وذلك أن يُستدل على الصدق والكذب فيه بأن يُحدِّث المحدث ما لا يجوز أن يكون مثله أو ما يخالفه ما هو أثبت وأكثر دلالات بالصدق منه.

Râhûye (v. 238/853), Osman b. Ebî Şeybe (v. 239/853) ve diğer birçokları böyle yaptılar. Bir kısmı, meselâ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe'nin (v. 235/849) yaptığı gibi, aldıkları müsned hadisleri, aynı zamanda kendi aralarında bâblara ayırıyorlardı.²¹

Hicrî III. yüzyıla varmadan hadis edebiyatında müsned tarzının ortaya çıkışı, merfû hadisleri inceleme anlayışının önemli göstergelerindedir. Ağırılık kazanan bu eğilimin, eş-Şâfiî'nin merfû hadisi sünnetin tek habercisi olarak yüksek sesle ilan edişiyile birlikte en olgun ürünlerini verdiği görülmektedir. Bu türün en meşhur örneği, eş-Şâfiî'nin has öğrencilerinden Ahmed b. Hanbel'e aittir. Merfû rivâyetleri toplama konusunda İbn Hanbel'in kendinden öncekilerden daha hassas olduğu söylenebilir. *Müsned* ile kendinden önceki türdeşleri arasında, ihtiva ettikleri rivâyetler içinde merfû rivâyet türünün oranı bakımından yapılacak bir mukayese bunu açıkça ortaya koyacaktır. İbn Hanbel'in eserinde maktû rivâyet hemen hemen yer almazken, mevkûfların da -eserin hacmi düşünüldüğünde- zikre değmeyecek kadar az olduğu görülmektedir. Kaldı ki İbn Hanbel'in mevkûf rivâyetlerin merfû tarihlerini gösterme gibi bir çaba içerisinde olduğunu söylemek de mümkündür. İbn Hanbel eserine aldığı her mevkûf rivâyeti muhakkak surette merfû bir tarihle getirmiş ya da refine dair bir bilgi zikretmiştir.²² Onun bu tavrına eş-Şâfiî'nin etkisini reddetmek için bir sebep görünmemektedir. Nitekim Ebû Dâvûd da İbn Hanbel'i, söz gelimi mürsellerle ihticâcı terk etmek konusunda eş-Şâfiî'nin takipçisi olarak nitelermektedir. Hadis eserlerinin maktû ve mevkûf rivâyetlerden arındırılması çabalarında, eş-Şâfiî'ye kadar güçlenerek gelen genel bir eğilimin etkisi düşünülebilirse de, eş-Şâfiî sonrası gelişmelerin ona atıfla izah edilmesi göz ardı edilmemelidir. Bu noktada Ebû Dâvûd'un eş-Şâfiî ile İbn Hanbel arasında ilişki kurması önemlidir.²³

eş-Şâfiî öncesi hadis rivâyet eserlerinde eş-Şâfiî'nin sahîh hadis için öngördüğü ittisal şartını haiz olmayan rivâyetler diğerleriyle bir arada bulunmaktaydı. Burada meşhur bir örnek olarak *Muvatta*'a dikkat çekilebilir. Ebû Bekir el-Ebherî'ye göre *Muvatta*'ın içerdiği 1720 rivâyetten 600'ü müsned, 222'si mürsel, 613'ü mevkûf ve 285'i maktûdur.²⁴ *Muvatta*'ın genel görüntüsü bu

²¹ İbn Hacer, *Hedyu's-sâri*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1379, I, 6.

²² Salih Şengezer, *Hadisleri Tedvîn ve Tasnif Düşüncesinin Tarihsel Seyri*, Basılmamış Yüksek lisans tezi, Samsun, 2007; Sözelimi Ebû Hureyre'den mevkûf olarak rivâyet ettiği bir hadisi (İbn Hanbel, *Müsned*, Lübnan: Beytu'l-efkârî'd-devliyye 2004, s. 767) üç farklı yerde (İbn Hanbel, s. 193, 225, 245) İbn Abbas'tan, merfû olarak rivâyet etmiştir. Yine mevkûf olarak naklettiği hadisin sonunda, o rivâyeti râvilerinden birinin rivâyeti ref ettiğini belirtmiştir. (İbn Hanbel, s. 222).

²³ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Risâletu Ebî Dâvûd ilâ ehl-i Mekke fi vasfi sünenihi*, s. 25.

²⁴ Muhammed b. Abdalbâkî ez-Zurkânî, *Şerhu'z-Zurkânî alâ Muvattai'l-İmam Mâlik*, Beyrut, 1407/1987, I, 7

olmasına rağmen eş-Şâfiî'nin onunla ilgili olarak, "Allah'ın kitabından sonraki en sahîh kitap" şeklinde bir nitelemede bulunduğu nakledilir.²⁵ Bu durum eş-Şâfiî'nin vurguladığı kıstaslar açısından bir çelişki gibi görünmektedir. Zira eş-Şâfiî hadislerin sıhhatini ifade etmek için en çok kullandığı 'sâbit' kelimesinin yanı sıra aynı anlamda 'muttasıl' kelimesini de kullanmıştır. Onun anlatımında bu kelimenin zıt anlamlısı olarak kopuk, kesik manasına gelen 'munkatî' tabiri de yer almıştır.²⁶ 'Muttasıl' kelimesinin kullanıldığı yerde onu beyan maksadıyla zikrettiği 'sahîh' tabirinin,²⁷ senedin ittisâline işaret ettiği görülmektedir. Buna göre 'sahîh' kelimesi hadis kaynaklarında senedle ilgili bir deyim olarak eş-Şâfiî tarafından kazandırılmış olmaktadır.²⁸

eş-Şâfiî'nin görünürde mükemmel isnadlara sahip olmayan bir kitapla ilgili bu nitelemede bulunması, esasında isnadlarının başka tarîklerde muttasıl olarak rivâyet edildiğine kâni olmasıyla ilgili olabileceği gibi onu bir fıkıh kitabı gibi değerlendirmesiyle de ilgili olabilir. Nitekim eş-Şâfiî'nin sözü "Allah'ın kitabından sonra Mâlik'in eserinden daha yararlı bir eser yoktur"²⁹ ve "Allah'ın kitabından sonra, ne onun ayarında ne de ondan üstün bir eser olmayan tek kitap *Muvatta*'dır"³⁰ şeklinde de nakledilmiştir. İbn Hacer'e göre, eş-Şâfiî bu sözünü, Mâlik'in döneminde yazılan eserlerle mukayese sonucu söylediği için, isnadlarındaki durum bunu söylemesine engel olmamıştır.³¹

eş-Şâfiî'nin tesiri, kendisiyle neredeyse çağdaş olan Abdürrezzâk ve İbn Ebî Şeybe'nin musanneflerinde görülmemekle birlikte yarım asır sonraki,

²⁵ Celâleddîn es-Suyûtî, *Tedribu'r-râvî fi şerhi takrîbi'n-Nevevî*, (thk. Muhammed Emin b. Abdullah), Kahire: Dâru'l-hadis 1425/2004, s. 67.

²⁶ eş-Şâfiî, *er-Risâle*, s. 139.

²⁷ Özafşar, *a.g.m.*, s. 189; krş. eş-Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 196.

²⁸ Bkz. Özafşar, *a.g.m.*, s. 190; Aslında 'sahîh' tabirinin eş-Şâfiî öncesinde hicri II. Yüzyılda kullanıldığına ilişkin haberler yok değildir. Ancak bu haberlerde geçen 'sahîh' tabirinin tamamen senedin ittisali ile ilgili olduğunu iddia etmek zordur. Örneğin Abdullah b. el-Mübarek'in (v. 181/797) hadisin sahîhi arzu edildiğinde rivâyetlerin karşılaştırılması gerektiği anlamına gelebilecek sözü (Hatîb el-Bağdadî, *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi*, thk. Muhammed et-Tahhân, I-II, Riyad, 1403, II, 159) ile Dâvûd b. Ali'nin (v. 133/750) "Resûlüllâh'ın hadisini işittikten sonra tanımayan, sahîhini sakiminden ayıramayan âlim değildir" (Hatîb, *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi*, II, 294) şeklindeki ifadesine bakılırsa, bir rivâyetin sıhhatin muhtevasına da dayandırıldığı söylenebilir. Öte yandan eş-Şâfiî öncesindeki kullanımları günümüze ulaşmadıkları için bizzat sahiplerinin eserlerinden teyit imkânı da bulunmamaktadır.

²⁹ Ebû'l-Hasen ed-Dârekutnî, *Ahâdisu'l-Muvatta* (nşr. Ebû'l-Velîd Hişam b. Ali), Mektebetu ehli'l-hadîs, ts., s. 5; ayrıca bkz. Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh İbn Abdilber, *el-İstizkâr el-câmi' li mezâhibi fukahâi'l-emsâr ve ulemâi'l-aktâr fi mâ tedammenehu el-muvatta' min meânî-re'y ve'l-âsâr*, 1. baskı, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye 1421/2000 I, 12.

³⁰ İbn Abdilber, *Tecrid*, s. 9.

³¹ Bkz. İbn Hacer, *Hedyu's-sâri*, I, 14.

Buhârî'nin ve diğer III. yüzyıl musanniflerinin eserlerinde bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Buhârî'nin eserinin adının *el-Câmi'u'l-müsnedu's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhü aleyhi vesellem ve Sünenihî ve eyyâmihî* olması, onun, devrinin fikrî tartışmalarına iştirak ederken tam da eş-Şâfiî'nin arzu ettiği bir biçimde sadece 'müsned'³² hadislere dayanma eğilimine işaret etmektedir.³³ Bu eğilimi III. asırda telif edilen diğer pek çok eserde de görmek mümkündür. Örneğin, *Sünen*'inde Sevrî, Mâlik ve eş-Şâfiî'nin fikhî görüşlerine mesnet teşkil eden hadisleri toplayan Ebû Dâvûd,³⁴ bu 4800 hadisin, 600'ü dışındakilerin müsned-muttasıl hadisler olmasıyla övünmektedir.³⁵ Dahası, Süfyan es-Sevrî, Mâlik ve Evzâî gibilerinin yaşadığı dönemdeki âlimlerin mürsel hadislerle amel etmelerinin eş-Şâfiî'ye kadar sürdüğüne, onun mürsel hadisleri delil olarak kullanmayı bazı şartlara bağladığına işaret etmekle *Sünen*'ine hangi tür rivâyetleri aldığı konusunda eş-Şâfiî'nin etkisini ima etmektedir.³⁶

Tasnîf faaliyetinde, Hz. Peygamber'e nispet edilen hadislerin toplanması eğiliminin ağır bastığı bu dönemde, bu vakte kadar tasnif edilmiş hadisler arasında da yeni seçkiler yapma arzusu belirmiştir. Yeni problemlere cevap teşkil edecek başlıklar,³⁷ aşağı yukarı çerçevesi çizilen tasnif sistemine eklenirken kullanılan hadislerin de en sahîhlerden olmasına özen gösterilmiştir. Meselâ Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*'inin telif sebebini "Kendisini muhaddis sayıp, insanlar arasında münker rivâyetleri yayan câhil ve gâfil insanların rivâyetlerine karşı, sahîh ve meşhur rivâyetleri korumak"³⁸ şeklinde ifade etmektedir. Onun eserine yazdığı mukaddimeye bir bütün olarak bakıldığında, bir rivâyetin sıhhati ile senedinin durumu arasında sıkı bir ilişki kurulduğu görülmektedir. Diğer taraftan Ebû Dâvûd, muhataplarının *Sünen*'de naklettiği hadislerin, konusundaki en sahîh hadisler olup olmadığı şeklindeki sorularına şu şekilde cevap vermektedir:

³² Müsned hadisin aynı zaman da merfu-muttasıl hadis anlamına gelmesiyle ilgili olarak bkz. Hâkim en-Neysâbüri, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadis*, thk. es-Seyyid Muazzam Hüseyin, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, II. baskı, 1977, I, 56; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetu'n-nazar fi tavdîhi nuhbeti'l-fiker* (nşr. Abdullah b. Dayfullâh), Riyad, 1422, I, 241.

³³ *Sahîh-i Buhârî*'nin isminde geçen 'müsned' tabirini, bu eserin metinlerinin senedleriyle beraber zikredilişine bağlayan bir görüş için bkz. İbrahim Hatiboğlu, "Müsned", DİA, XXXII, 100.

³⁴ Ebû Dâvûd, *Risâle ilâ ehli Mekke*, s. 28.

³⁵ Ebû Dâvûd, *Risâle ilâ ehli Mekke*, s. 26, 32.

³⁶ Ebû Dâvûd, *Risâle ilâ ehli Mekke*, s. 25-26.

³⁷ Örneğin Buhârî'nin 'haber-i vâhidin huciyeti' konusunda bir bölüm oluşturması, muhalif hareketlerce hadisçilerin bilgi kaynaklarına ve bilgiyi elde etme yöntemlerine karşı yapılan itirazlara bir reddiye niteliğindedir. Bkz. Buhârî, "Ahbârü'l-âhâd", 1 vd.

³⁸ Bkz. *Sahîhu'l-Müslim*, I, 4-6.

“Şunu bilin ki, *Sünen*'deki rivâyetlerin hepsi sahihtir. Fakat biri isnadı daha güçlü, diğeri de râvileri hıfz bakımından daha üstün olan sahih yoldan gelen iki rivâyet arasında çoğunlukla ikincisini tercih ettim. Böyle bir durumda râvisini değil de isnadını dikkate alarak tercihte bulunduğum hadis sayısı onu geçmez.”³⁹

Ebû Dâvûd ayrıca *Sünen*'inde metrûku'l-hadis olan bir râvinin rivâyetini almadığını da belirtmektedir.⁴⁰ Aynı şekilde Tirmizî de hadislerin sıhhat ölçütü olarak senedlerinin durumunu esas almış ve hadisler hakkında sahih-hasen-garîb şeklinde nitelermelerde bulunmuştur.⁴¹ Bütün bu yaklaşımlar, hadisin sübutu için râvinin güvenilirliğini ve ittisalini şart koşan eş-Şâfiî'nin düşünce-siyle örtüşmektedir. İşte başta *Sahîhayn* ve üçüncü asrın diğer hadis musannefâtı, seçki yapma imkânına fazlaca sahip müelliflerin kaleminden çıkmıştır. İbn Hacer'in, *Sahîh-i Buhârî*'nin yazılmasına dair aktardığı şu ifadeler bu durumu örneklemektedir:

“... Buhârî bu musannefâtı görüp rivâyetlerini aldıktan ve onlarla iyiden iyiye haşır u neşr olduktan sonra, onları tasnif ederken, sahih gibi görünen birçok zayıf malzemeyi de muhtevi bulunduğunu müşahede edip, ancak şüpheden azade olan hadisleri bir araya getirme arzusunu duydu. Hadiste ve fıkhıta Emiru'l-mü'minîn diye tanınan üstadı İshâk b. Râhûye de onun bu azmini kuvvetlendirdi. Zira bize...(sahih senedlerle) rivâyet edildiğine göre, Buhârî şöyle demektedir: “İshâk b. Râhûye'nin huzûrunda bulunurken, bir defasında bizlere: ‘Peygamber'in sahih sünnetini ihtiva eden muhtasar bir kitap meydana getirseniz!’ şeklinde bir arzusunu izhar etmişti. Bu temenni zihnimde yer etti ve *el-Câmiu's-sahîh*'i telife başladım.”⁴²

İbn Hacer *Sahîh-i Buhârî*'nin telifi ile ilgili bu nakli Müsnedlerin ortaya çıkış sürecine işaret ettikten sonra nakleder. O bununla *Sahîh-i Buhârî*'nin, merfû-muttasıl rivâyetleri önceleme bakımından Müsnedlerin bir devamı olduğunu, fakat bu eserlerin ihtiva ettiği rivâyetlerden sıhhat bakımından seçkiler yapmakla da onlardan ayrıldığını ifade etmiş olmaktadır.

Kendinden önceki birikimden azami ölçüde istifade eden ve seçkiler yapan üçüncü asırdaki bazı hadisçilerin eserleri gittikçe pekişen bir saygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu eserlere teveccühün asıl sebebi, Ehl-i re'y karşısında fikhî ve itikadî konuları hadislerle temellendirme yönlerinin yanı sıra, isnadın teşekkül etmiş kanunlarına riayet etmeleri ve bu vasıflarıyla da öne çıkmalarıdır.⁴³ Bu eserlerin telifi üzerinden geçen bir buçuk asırlık bir zaman içinde, bu

³⁹ Ebû Dâvûd, *Risâle ilâ ehli Mekke*, 24.

⁴⁰ Ebû Dâvûd, *Risâle ilâ ehli Mekke*, 26; Ebû Dâvûd'un bu sözü başka kaynaklarda “İnsanların (âlimlerin) terk edilmesi konusunda hem fikir oldukları râvinin hadisini kitabıma almadım” şeklinde de geçmektedir. Bkz. Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Hattâbî, *Meâlimu's-Sünen şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1426/2005, I, 6.

⁴¹ Meselâ bkz. Tirmizî, “Ebvâbu'l-cum'a”, 11.

⁴² Bkz. *Hedyu's-sârî*, I, 7.

⁴³ Sezgin, Buhârî'nin kendinden önceki tasnif malzemesinden yani bâblardan seçki yaparken kişisel kabiliyetini ortaya koyduğunu, ancak onun kendi sübjektivitesini hâkim kıldığı asıl

eserlerde yer almak, rivâyetler için bir sıhhat ölçütü haline gelmiştir.⁴⁴ Buhârî'nin yaygın bir kabul görme sürecini ele alan bir çalışmada da gösterildiği gibi⁴⁵ söz konusu eserle ilgili bu süreç isnadı etrafında gelişmiştir. Kütüb-i erbaa⁴⁶, Kütüb-i hamse ya da Kütüb-i sitte anlayışlarının oluşumu, sözü edilen dönemin kimi eserlerinin ihtiva ettiği rivâyetlerin senedi bakımından diğerlerinden daha üstün sayılmasıyla ilgilidir. Özellikle *Sahîhayn*'in sıhhat şartlarını tamamen uygulama iddiasında buldukları varsayılmış ve bu bakımdan değerlendirilmişlerdir. Buhârî ve Müslim'in eserleriyle ilgili lehte ve aleyhte kaleme alınan yazıların, onların ricâl ve isnadlarına odaklanmaları, bunu dolaylı olarak teyit etmektedir.⁴⁷ *Muvatta*'ın sonraki dönemlerin genel yaklaşımına göre⁴⁸ böyle bir terkîb içinde yer bulamamasının temel nedeni de ihtiva ettiği metinlerin senedlerinin görünürde mükemmel olmamasına bağlanmalıdır.⁴⁹ Çünkü İbn Hacer'in de ifade ettiği gibi, Mâlik isnaddaki inkita', sonra-

meselenin, sıhhat bakımından hadislerin tefriki meselesi olduğunu belirtmektedir. Bkz. Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 17.

⁴⁴ Hâkim, *el-Medhal ilâ kitâbi'l-iklil* (thk. Fuâd Abdulmun'im Ahmed), İskenderiye: Dâru'd-da' ve ts., I, 33; Hâkim burada sahîh hadisleri on kısma ayırmakta ve ilk sırayı Buhârî ve Müslim'in ittifakla rivâyet ettikleri hadislerin aldıklarını belirtmektedir.

⁴⁵ Kamil Çakın, "Buhârî'nin Otoritesini Kazanma Süreci" *İslâmi Araştırmalar*, X, sayı 2, 1997.

⁴⁶ Bkz. *Me'alimü's-sünen*, I, 6; Hattâbî Kütüb-i erbaa şeklinde bir tasnife gitmemekle birlikte, dört kitabın ismini özellikle zikreder. Bunlar *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîh-i Müslim*, Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin *Sünen*'leridir. Onun sözünü ettiği bu dört kitabın kendi döneminde seçkin hale geldiğini ve onlara diğerlerinden daha fazla önem atfedildiğini göstermektedir.

⁴⁷ Bu eserlerin en meşhurlarından biri Dârakutnî'nin Buhârî ve Müslim'in her ikisine birden yönelttiği eleştirilerini içeren eseri, *el-İstidrâkât ve't-tettebbu' ale'l-Buhârî ve Müslim*'dir. Nevevî (v. 676/1277), Dârakutnî ve benzerlerinin tenkitlerinin, her iki imamın eserlerini yazarken esas aldıkları prensiplere uygun düşmeyen, bu nedenle de 'sahîh'in en üst derecesine ulaşmayan hadislerle yönelik olduğunu iddia etmektedir (İbn Hacer, *Hedyü's-sâri*, 344. Ayrıca bu konudaki değerlendirmeler için bkz. Yaşar Kandemir, "Sahîhayn'a Yöneltilen Tenkitlerin Değeri" *Sünnetin Dindeki Yeri*, İstanbul: Ensar Neşriyat 1997, s. 335 vd.).

⁴⁸ İbn Mâce'nin *Sünen*'ini ilk olarak Ebû'l-Fadl b. Tâhir el-Makdisî (v. 507/1113) *Muvatta*'ın yerine temel hadis kaynakları arasında saymıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde de *Muvatta*'ı İbn Mâce'nin önüne geçirenler ve böyle bir terkîbe *Muvatta*'ı dahil edenler de çıkmıştır. Örneğin İbnü'd-Deybâ (v. 944/1537) *Teyşîru'l-vusûl* adlı eserinde İbn Mâce'nin yerine *Muvatta*'ı almıştır. Ancak *Muvatta*'ı böyle bir terkîbe dâhil etme anlayışı yaygınlık kazanmamıştır.

⁴⁹ Ma'mer b. Râşid, İbn Ebî Zi'b, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne gibi hadisçiler, eserdeki mürsel, munkatî rivâyetlerin başka tarihlerle muttasıl olarak geldiğini ortaya koymak üzere yine *el-Muvatta*' adıyla başka eserler tasnif etmişlerdir. Bu alanda çalışmalar daha sonra da İbn Abdilber (Bkz. *Temhîd limâ fi'l-Muvattai mine'l-meânî ve'l-esânîd* (nşr. Mustafa Ahmed el-Alevî-Muhammed Abdulkebîr), Mağrib 1387, I, 1-2) ve İbnü's-Salâh gibi âlimler tarafından devam ettirilmiştir. Kimilerine göre eş-Şâfi'nin mezkur nitelemesi de bizatihi *Muvatta*'daki rivâyetlerin görünürde olmasa bile muttasıl isnadlara sahip olduğuna delalet etmektedir. (bkz. Yaşar Kandemir, "el-Muvatta", DİA, XXXI, 416) İbn Hacer bu konuyla

dan örneğin Buhârî'nin saydığı gibi bir kusur olarak görmezken,⁵⁰ bir rivâyetin sıhhat ölçüsü olarak ittisal şartının aranması eş-Şâfiî sonrasında değişmez bir kural haline gelmiştir.

eş-Şâfiî'nin kendinden sonraki hadis edebiyatına etkisi sünnetin tek vasıtası olarak sadece merfû hadisi esas alması ve bu haberlerle ilgili olarak râvi ve senedin durumunu esas alan bazı sıhhat kriterleri belirlemesinden ibaret değildir. Onun hüküm istinbâtını dikkate alarak çizdiği çerçeve, hadisçilere hareket tarzı kazandırmıştır.⁵¹ eş-Şâfiî'nin *er-Risâle*'sinde geliştirdiği metin tahlil sistemi, hadisçilere metinleri nasıl anlayıp yorumlayacaklarına ilişkin bir yöntem sunmuştur.⁵² eş-Şâfiî'nin ortaya koyduğu anlama ve yorumlama yönteminin III. asır hadis eserlerinde ne ölçüde uygulandığı konusu başlı başına bir çalışma alanı olarak görünmektedir. Elinizdeki makalenin sınırları gereği bu konular dışarıda tutulmuştur.

V. Sonuç

Hadis edebiyatını teşkil eden çalışmaların -diğer alanlardaki eserlerde olduğu gibi- yapısal özelliklerine kavuşmalarında pek çok iç ve dış tesirlerden söz edilebilir. Bunlar arasında en belirleyici olan fikhî tartışmalardır. Özellikle dinî hükmün bir kaynağı olması bakımından hadis/sünnetin tanımı konusunda benimsenen görüşler telif edilen hadis eserlerinde kendini göstermiştir. İzlerini sahâbe döneminde bulabileceğimiz kadar eskiye dayanan bu ayırışma alanının bir tarafı, sünnetin tespitinde sadece Nebevî hadislerle yetinmemekte, hatta mevkûf ve maktû haberlerin yanı sıra uygulamaya da değer atfetmekte iken, diğer taraf sünneti sadece Hz. Peygamber'e izafe edilen rivâyetlerle sınırlama yanlısıdır. Bu ikinci eğilim gittikçe gelişmiş ve nihai tanımını eş-Şâfiî de bulmuştur. Bu eğilimin hadis edebiyatına yansımaları da hicrî III. yüzyılda telif edilen hadis eserlerinde görülmüştür.

---

ilgili olarak, Mâlik'in isnaddaki inkita'ı, sonradan Buhârî'nin saydığı gibi bir kusur olarak görmediğini belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, *Hedyu's-sârî*, I, 13-14.

⁵⁰ Bkz. İbn Hacer, *Hedyu's-sârî*, I, 13-14.

⁵¹ Hadisçilerin, eş-Şâfiî öncesi dönemde rivâyet metinlerini anlama ve yorumlama usulünde yetkin olmadıklarını Ahmed b. Hanbel'in şu sözünden anlayabiliyoruz: "eş-Şâfiî gelinceye kadar biz, umûm nedir, husus nedir, bilmiyorduk." Bkz. eş-Şâfiî, *Kitâbu'l-Ümm*, I-VII, Dâru'l-Mısriyye, Kahire 1987, s. 31 (Mukaddime).

⁵² M. Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, s. 184.

“Üçüncü Asır Hadis Musannefâtı Üzerine eş-Şâfiî'nin Etkisi”

Özet: Bu makalede, Muhammed b. İdris eş-Şâfiî'nin merfû hadisleri, sünnetin yegâne kaynağı olarak tespiti ve onun yaklaşımının bazı hicrî III. yy. hadis kaynaklarındaki rivâyetlerin sıhhatine etkisi ele alınmaktadır. Onun, sünneti merfû hadislere dayandırma gayreti bu dönemde başlamış genel bir eğilimin tezahürü olarak düşünülebilir. Esasen, onun yaklaşımı kendi dönemine kadar tedricen güçlenen bir eğilimin nihâî ifadesidir. Bu teşebbüsün hadis literatürüne yansımaları merfû hadisleri diğerlerinden ayırma çabalarında kendisini göstermiştir. Hadis musannefatından maktû, mevkûf ve munkatı hadisleri çıkarma çabalarında Şâfiî'nin dönemine gelinceye kadar güçlenmiş bir genel eğilimin etkisi varsa da, bu yaklaşımın ve değişimin bazı araştırmacılar tarafından Şâfiî'ye atfedildiği de göz ardı edilmemelidir.

Atıf: Zişan Türcan, “Üçüncü Asır Hadis Musannefâtı Üzerine eş-Şâfiî'nin Etkisi” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, VII/1, 2009, ss. 87-100.

Anahtar Kelimeler: eş-Şâfiî, sünnet, hadis, merfû hadis, III. hicrî asır hadis musannefâtı.